

Documentació de medalles (IV): Unió Catalanista i altres

M. CRUSAFONT I SABATER

Mai no es pot dir que un estudi, per ben fet que sigui, deixi un tema tancat. Menys encara, doncs, en el cas de les medalles catalanes, un espai d'estudi dispers i mancat d'una base suficient d'estudis parcials. Aquesta és la raó per la qual, a desgrat de la recent publicació del nostre *Medalles commemoratives dels Països Catalans*,¹ insistim en la tasca d'anar documentant les medalles que fins ara només han estat objecte d'una simple descripció, havent restat ocultes moltes informacions complementàries com ara el nom de l'artista que les va obrar, la intencionalitat de l'emissió, qui portà a terme la iniciativa, etc. Aquesta feina té un caire diferent del d'altres possibles treballs d'ampliació referents a les medalles que varen escapar a la nostra recerca quan férem el llibre i que, de moment, no són encara gaire nombroses si deixem al marge el sector de la medalla esportiva, que ja varem advertir que era pràcticament inabastable.

LES MEDALLES-MONEDES DE LA UNIÓ CATALANISTA

Una de les incògnites tradicionals de les medalles de la Unió Catalanista era el nom de l'artista que les va projectar i dibuixar. Però també hi havia altres qüestions pendents d'aclarir, com ara qui havia estat exactament l'impulsor de la iniciativa.

Les peces de la Unió Catalanista havien estat obrades als tallers Vallmitjana, tal com es pot llegir en una petita inscripció que hi ha a l'anvers de totes les peces. Pel

1. Barcelona, 2006.

que fa a l'artista que les havia projectat, s'havia dit que podia haver estat Josep Llimona. Efectivament, el Sant Jordi de l'anvers fa pensar en la seva forma de treballar i el revers amb més tirada vers el neogòtic, hauria pogut ésser conseqüència dels temes proposats (cadira gòtica del rei Martí, etc.), tal com havia succeït en la medalla d'aquest mateix artista relativa als Jocs Florals de Barcelona del 1908, que reproduïx al revers un segell gòtic del rei Joan I (Crus-1055). Francesc Fontbona ens havia alertat de la possibilitat que el regent de la casa Vallmitjana, en aquell temps el polifacètic artista Juli Vallmitjana, pogués haver estat l'artista d'aquestes i de moltes altres medalles. Juli Vallmitjana i Colomines (Barcelona 1873-1937) és sobretot conegut com a autor teatral, però també era pintor, a més d'exercir el treball d'argenter en el seu taller. El problema per a nosaltres era que no teníem cap evidència d'altres medalles que poguessin haver estat dibuixades o dissenyades per aquest artista. Finalment, però, vàrem trobar la confirmació que Juli Vallmitjana havia estat, efectivament, l'autor d'aquesta celebrada sèrie medallística. Ho explica Manuel Folguera i Duran (Sabadell 1867-Barcelona 1951), president llavors de la Unió, a les seves memòries.² Transcrivim íntegrament el fragment on parla d'aquestes medalles perquè ens aporta molts altres detalls d'interès:

«... fèrem medalles de la Unió, d'or, d'argent i de coure, corresponents als tipus de vint-i-cinc pessetes (en or), cinc i una pesseta (en argent) i deu i cinc cèntims (en coure), d'acord amb els aliatges corrents; els dibuixos i l'encunyació eren obra de l'artista Juli Vallmitjana. Aquestes medalles circularen preferentment per Catalunya i van ser sol·licitades des de fora durant alguns anys; una bona colla de les d'or es varen utilitzar com a agulles imperdibles i altres joies de preu. Encara avui els col·leccionistes en cerquen i es veuen en dificultats per adquirir-ne, ja que el qui en té alguna la guarda com una relíquia.»³

La primera informació és important perquè ens fa saber, finalment, qui fou l'autor de les medalles. Juli Vallmitjana havia, doncs, estat no sols el fabricant, sinó també l'artista que havia fet el projecte de les peces. Aquesta informació encara vàrem ésser a temps d'incorporar-la en el curs de la correcció de proves en el nostre llibre, però mancava comentar altres aspectes importants.

D'una banda, la *intencionalitat*. Folguera ens diu quelcom que tots havíem suposat, però que no sabíem del cert: les medalles volien ésser, de fet, monedes i per això s'ajustaven als pesos, mides i contingut de metall de les monedes espanyoles llavors en curs. Hom havia volgut, doncs, ressuscitar, d'alguna manera, la moneda pròpia de Catalunya, fet que encaixava perfectament amb el vessant reivindi-

2. Manuel FOLGUERA i DURAN, *Una flama de la meua vida (Memòries)*, Sabadell, Nova Biblioteca Sabadellenca, 6, 1996.

3. *Íd.*, p. 149.

catiu catalanista de la Unió. El fet que no portin indicats els valors els donava, però, l'aparença de medalles i així hom evitava el risc que la Unió fos acusada d'haver fet moneda il·legalment. Cal puntualitzar que Folguera s'oblidà de consignar que també s'havien fet peces de cent pessetes d'or (làmina, núm. 1). L'autor parla de tot aquest afer des de la llunyania de més de trenta-sis anys, ja que les memòries foren redactades durant la Guerra Civil (1936-1939) i enllestides el 1947.⁴ No cal, doncs, que ens sorprenguem d'algun oblit. El mateix Folguera ens diu, en unes línies anteriors al text transcrit que no pot recordar exactament quins foren els altres artistes que dissenyaren les vinyetes de la Unió, a més d'Alexandre de Riquer.⁵ D'altra banda, ja vàrem comentar en el nostre llibre que hem pogut examinar una correspondència original entre un adherent i la Unió per a la fabricació, en concret, d'un exemplar d'una d'aquestes medalles de cent pessetes. A més, l'existència d'aquesta peça completa els grups de dos, cada grup amb una tipologia diferent al revers, amb què es varen fer les peces en cada metall. No hi ha dubte, doncs, que les peces fabricades originàriament foren sis, dues de cada metall, i que cobriren els valors de cent i vint-i-cinc pessetes en peces d'or, cinc i una pesseta en peces d'argent i deu i cinc cèntims en peces d'aram. No serà sobrer insistir en el fet que les preteses peces de dues pessetes d'argent són fantasies modernes, fetes amb els encunyets de les cent pessetes d'or.

Parlem ara de la *motivació*. Folguera ens diu que monedes i vinyetes s'havien fet fer de cara a la «propaganda popular» de la Unió,⁶ però Jordi Llorens i Vila, en el seu voluminós estudi monogràfic sobre la Unió, ens dóna una possible motivació que sembla més convincent: l'entitat tenia seriosos problemes de finançament arran de la crisi que s'hi originà a causa de les escissions dels grups més partidaris de fer actuació política per la via dels partits polítics i amb participació a les conteres electorals. L'any 1899 el gironí Pere de Palol suggerí d'editar segells o vinyetes, que es començaren a fer en grans tiratges i tingueren molt bona acollida. Més endavant, la Unió «*prengué l'acord d'encunyar monedes, editar targetes postals, nadales i fins i tot insígnies — fetes a Nova York — amb la reproducció de la bandera de l'entitat*».⁷ Gràcies a aquestes iniciatives, la Unió pogué superar, si més no momentàniament, les seves angoixes financeres.

No sabem, tampoc, qui fou l'*impulsor* de la iniciativa. Ja hem vist que Llorens ens diu qui va proposar de fer les vinyetes que s'empraren des del 1899, però no ens detalla qui fou el qui suggerí de fer, també, monedes l'any 1900. Tot i que no en tenim una seguretat absoluta, hi ha prou elements per a poder suposar que la idea sorgí del numismàtic, historiador i arqueòleg gironí Joaquim Botet i Sisó.

4. M. CRUSAFONT i SABATER, *Medalles... op. cit.*, p. 184.

5. *Una flama... op. cit.*, p. 149.

6. Jordi LLORENS i VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 415.

7. *Id.*, p. 416. Vegeu la insígnia al nostre *Medalles... op. cit.*, núm 929.

Efectivament, Folguera ens diu que tenia com a companys de la Junta Permanent «homes tan prestigiosos com en Josep Franquesa i Gomis, en Joaquim Botet i Sisó (de Girona), en Frederic Renyé i Viladot (de Lleida) i en Lluís Marsans, de secretari».⁸ A qui sinó a un numismàtic com Botet se li podria haver ocorregut de fer monedes vist ja l'èxit dels segells? També els temes emprats denoten la inspiració d'un historiador tan competent com ho era ell: la cadira del rei Martí, l'elm dit de Jaume I, però del segle XV, o els mateixos escuts catalans caironats, freqüents a Catalunya, disposats sobre la creu de la Generalitat. Hi ha encara, però, un altre fet que converteix la hipòtesi en una seguretat gairebé total: Botet era justament el tresorer d'aquella Junta, és a dir, la persona més directament responsable de cercar solucions per a les dificultats financeres. És d'altra banda ben explorable que no hagi transcendit el promotor d'aquesta emissió monetària si tenim present el caràcter reservat de Botet i la seva escassa inclinació a vantar-se de les seves consecucions i iniciatives.

Folguera ens aclareix, finalment, una altra qüestió important: la de la *circulació* efectiva d'aquestes monedes. Els numismàtics ja s'havien adonat de l'abundància de les peces d'aram de deu i cinc cèntims i de l'acusat desgast d'algunes d'aquestes peces, només explicable per un ús monetari i una circulació efectiva. Folguera ens ho diu ben clar: «Aquestes medalles circularen... per Catalunya.»⁹ Certament que correrien entre els adherents, però tampoc no es pot descartar un àmbit més extens si tenim present que en virtut de l'adhesió informal de l'Estat espanyol a la Unió Monetària Llatina (1865-1926) circulaven pel país tota mena de peces de deu i cinc cèntims de diverses procedències i amb estampes diferents. Una situació avinent, doncs, perquè poguessin córrer també, sense gaires dificultats, unes peces d'aram que estaven perfectament anivellades amb d'altres d'espanyoles o foranes en circulació. Aquest fet és important perquè confereix clarament a les peces de la Unió Catalanista el caràcter de medalles-monedes o monedes-medalles, és a dir, de medalles que tingueren una circulació efectiva i, en conseqüència, adoptaren en alguns moments i en determinades àrees el paper corresponent a les monedes. Ja fa temps que les peces de la Unió Catalanista figuren als catàlegs monetaris, un fet que ha estat discutit. La circulació efectiva de les peces creiem que lleva tota raó a unes suspicàcies que a voltes traeixen un rerefons ideològic ben conegut.

UNA MEDALLA SINGULAR DE L'EXPOSICIÓ DEL 1929

Al nostre llibre vàrem publicar, amb el número 1278, una peça sense data d'una EXPOSICION GENERAL ESPAÑOLA SEVILLA BARCELONA que iden-

8. *Una flama...*, op. cit., p. 148.

9. *Íd.*, p. 149.

1

1

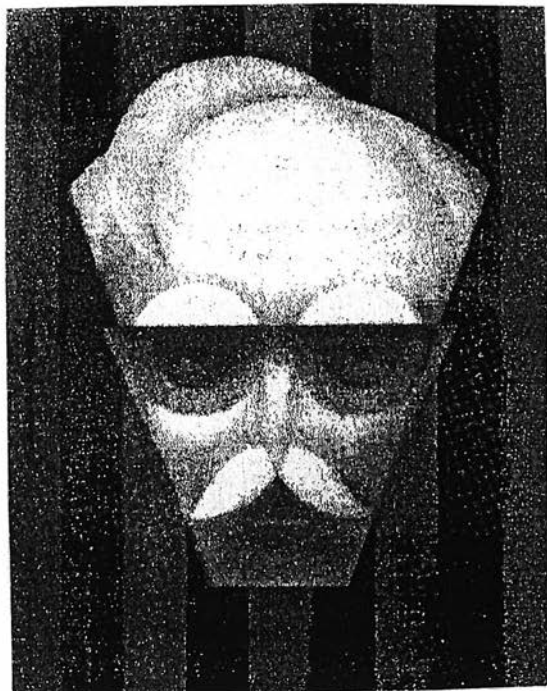
2

4

4

6

5

tificàrem amb l'Exposició del 1929 (làmina, núm. 2). De fet la peça no porta data i el revers és llis, per bé que no es pot descartar que es tracti d'una peça mutilada amb aquesta cara llisa, llimada. En eixir el llibre un amic ens preguntà si estàvem segurs que la medalla correspongués a aquesta ocasió, ja que els elements d'atribució eren escassos. Nosaltres ens havíem basat en la coincidència entre les dues exposicions de Barcelona i Sevilla, fet que s'havia produït el 1929, i també en un opuscle editat a Madrid amb motiu d'aquest esdeveniment.¹⁰ Els catalans estem acostumats a parlar de l'Exposició Internacional de Barcelona del 1929, però cal tenir present que Cinca enllà l'esdeveniment fou presentat com a Exposición General Española, Sevilla-Barcelona, fins i tot amb Sevilla per davant de Barcelona tot i trencar la neutralitat de l'ordre alfabètic. La Dictadura de Primo de Rivera que governava llavors l'Estat espanyol tenia les idees «clares».

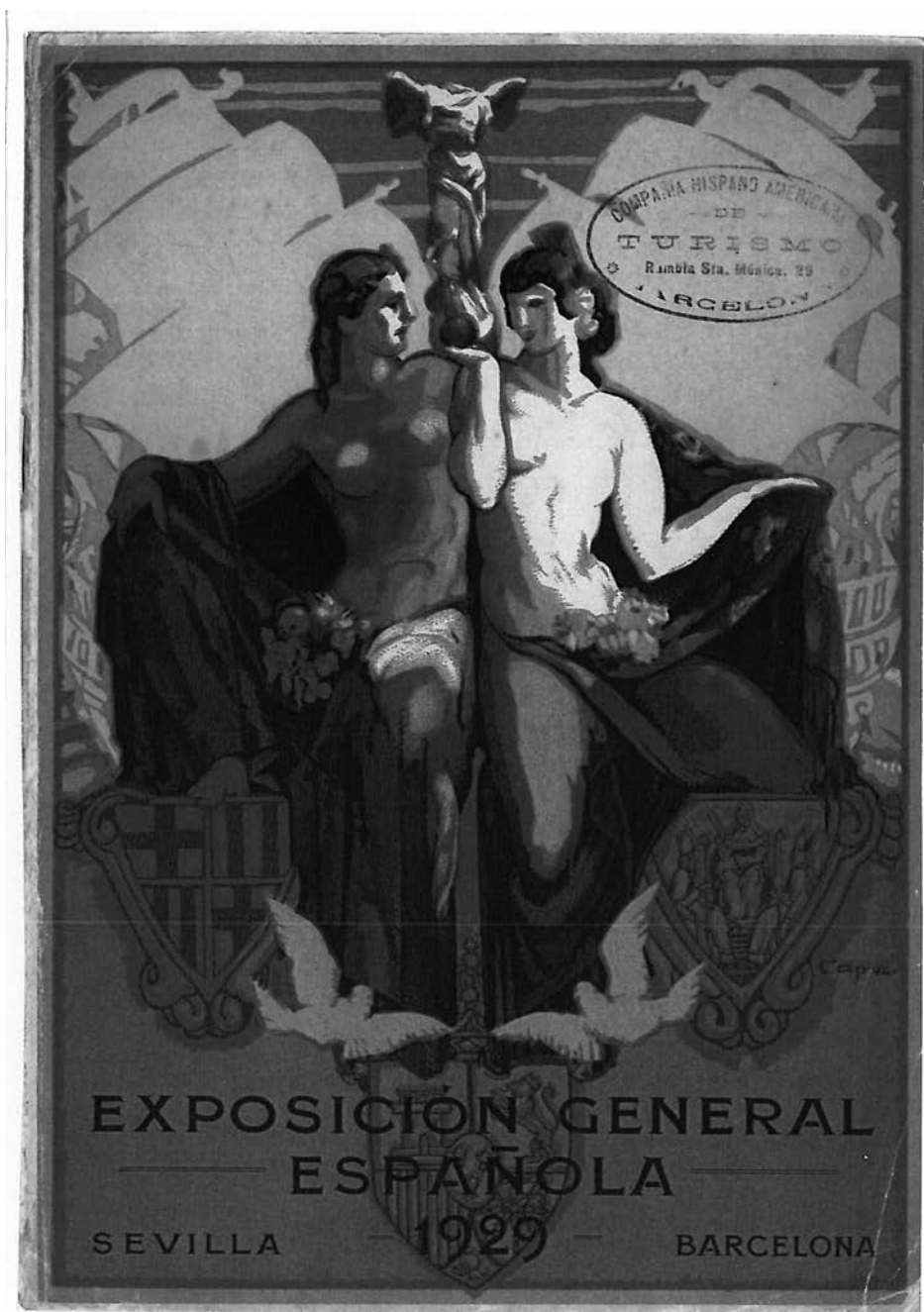
A la làmina hi podem veure la portada d'aquest opuscle, amb una representació molt semblant a la de la medalla: dues dames simbolitzant les dues ciutats sostenen la figura de la Victòria (làmina, núm. 3). La diferència més important és que a la medalla s'hi veuen uns símbols de la indústria al costat de la figura de Barcelona i a l'opuscle només hi ha els escuts de cada ciutat als costats de les figures i el de l'Estat espanyol a sota. A la part de baix diu EXPOSICION GENERAL ESPAÑOLA 1929, SEVILLA-BARCELONA, amb la qual cosa queda perfectament documentada la medalla en qüestió. L'opuscle l'edità un denominat CONSEJO DE ENLACE, amb seu a Madrid, i el contingut és destinat a explicar els objectius de les dues exposicions, l'anomenada Ibero-Americana de Sevilla i la Internacional de Barcelona. Potser no val la pena d'entrar en el contingut propagandístic i hiperbòlic dels opuscles, però assenyalarem que queda ben clar que els catalans es pagaren la seva (l'Ajuntament hi destinà 130 milions de pessetes), mentre que tot fa pensar que la de Sevilla la pagà essencialment l'Estat, ja que era el Govern de l'Estat el que prenia totes les decisions, a través del Consejo Superior de la Economía Nacional y la Junta del Comercio Español de Ultramar.¹¹

MEDALLA DELS EXCURSIONISTES A SANT ANTONI MARIA CLARET, 1950

En el nostre llibre i amb el número 1846 recollíem una petita medalla d'alumini del 1950, com un dels testimonis de la lenta represa de la llengua catalana en aquest cas en dos àmbits que, a Catalunya, li foren generalment favorables: l'excursionisme i la religió catòlica. Es tracta d'una de les tantes peces poc explícites que ens parla d'un homenatge dels excursionistes al llavors canonitzat pare Cla-

10. *Exposición General Española, 1929*, Madrid, Consejo de Enlace, 1929.

11. *Íd.*, vegeu p. 19 i 9.

ret, sense més explicacions. Nosaltres la vàrem haver de situar a Sallent com a lloc de naixença del sant, a manca de més informacions. Hem localitzat un opuscle que ens dona tota mena d'aclariments sobre la qüestió.

L'opuscle es titula *Fiestas claretianas en Matagalls. Los excursionistas en la Canonización de San Antonio Mª Claret*¹² i és escrit pel sacerdot claretí Faustí Illa i Salvia. Ens diuen els textos que el pare Claret, gran excursionista, es trobà una vegada amb una creu de terme que algú havia esbotzat intencionadament, cosa que li causà un gran disgust. Això li féu concebre la idea d'erigir una altra creu en un lloc poc accessible a fi que fos sempre respectada. L'any 1840 el futur sant pujava al Matagalls amb un equip de llenyataires que pel camí tallaren un gros arbre i amb els troncs en feren una creu que plantaren dalt del cim. La creu no durà, però, gaire temps, perquè el sant no tingué en compte que els llamps l'havien de malmetre forçosament en un lloc tan dominant. Fou refeta diverses vegades, amb l'afegit fins i tot d'un parallamps, que no evità pas noves malmeses. Finalment se n'erigí una de ferro amb un pedestal de pedra i que encara perdura. És una de les tantes andròmines que enlletgeixen els cims d'altres muntanyes com la gran creu d'alumini de l'Aneto i que violenten el gaudi plàcid i íntegre de la natura.

Amb motiu de la canonització del sant, el 7 de maig de 1950, foren organitzades unes celebracions adreçades als excursionistes i que culminaven al cim del Matagalls. Fou, doncs, el primer dels aplecs del Matagalls que s'anaren produint en anys successius i amb un clar vessant catalanista, amb acampada i sardanes.

Amb motiu d'aquest primer aplec, fou, doncs, encunyada la medalla en qüestió. Apareix reproduïda a la primera plana de l'opuscle amb les informacions següents:

«*MEDALLA DEL HOMENAJE: Acuñaada por el Sr. Ausió. Se distribuyeron 1.200 (Foto de Tomás Casañas-Sabadell).*»

És un text breu, però que conté dades prou interessants. Sabem qui fou el fabricant, qui l'impulsor de la iniciativa, el pare Illa, i tenim una aproximació al volum emès. Efectivament, si se'n varen distribuir 1. 200 és fàcil que l'emissió fos superior, potser d'unes 1. 500. Avui és una medalla força corrent. Reproduïm aquesta mateixa foto, amb la medalla bastant ampliada (làmina, núm. 4).

MEDALLA DEDICADA A FRANCESC MACIÀ

A la làmina hi hem reproduït una petita medalla dedicada a Francesc Macià. L'anvers és ocupat per una efigie summament esquematitzada del polític català amb la llegenda FRANCESC MACIÀ i al revers hi veiem en el camp la llegenda: President/de la/Generalitat/de/Catalunya/1931-1933, sense cap ornament. Es

12. Gráficas Claret, Barcelona, 1951.

tracta d'una peça prou senzilla de llautó, que pesa 24,2 g i té un diàmetre de 36 mm, que si crida l'atenció és justament per l'original representació de l'efigie del president (làmina, núm. 5).

L'amic Josep Escudero i Bartrolí ens ha donat una de les claus fonamentals d'aquesta peça fins ara inèdita: l'anvers reproduceix amb força fidelitat la caricatura del president que li féu l'artista dibuixant i poeta Andreu Dameson i Aspa (la Garriga, 1897-Buenos Aires, 1968) i que li valgué el primer premi del concurs internacional de Nova York del 1932 (Làmina, núm. 6). Dameson havia col·laborat als anys vint i trenta a *L'Esquella de la Torratxa* i a *La Campana* i després de la guerra s'exilià a l'Argentina, on continuà la seva tasca de dibuixant i il·lustrador de llibres fins a la seva mort. A la làmina hi hem reproduït la caricatura i la medalla.

Res no sabem de la motivació per a encunyar aquesta peça. Per la seva factura sembla feta en dates recents, potser formant part d'una sèrie dedicada als presidents de la Generalitat i obrada en els inicis de la democràcia. Com sol passar, no sempre és fàcil arribar a una documentació completa de les peces.